

Lehet-e tanítani a helyismereti tevékenységet?

Aquinói Szent Tamás modorában, aki nagy summájának (*Summa theologica* vagy *Summa theologiae*) minden artikulusában hasonló kérdéseket tesz fel (Vajon tudomány-e a teológia?, Vajon egységes tudomány-e a teológia?, Vajon praktikus tudomány-e a teológia?, Vajon Isten-e a tárgya a teológiának? stb.), azt válaszolhatnánk, hogy úgy tetszik, nem (mármint nem tanítható a helyismereti tevékenység). Felsorakoztathatnánk a nem mellett szóló érveket, ezután kerítenénk sort a nehézségek felvonultatására, hogy végül napnál világosabban kimutassuk, hogy bizony mégis tanítható, de mennyire hogy tanítható.

Az ok, amiért e kérdést egyáltalán felvetettük, egy könyv. Bényei Miklósnak tavaly jelent meg *Genius loci – A helyismereti tevékenységről* című munkája. a Könyvtári Intézet kiadványaként. a *Továbbképzés felsőfokon* című sorozat darabjaként. A munka bevezetésében a szerző a következőket írja:

„Napjainkban, amikor hazánk az Európai Unióhoz való csatlakozás küszöbén áll, a helyismereti dokumentumok és információk könyvtári gyűjtésének, feldolgozásának, közvetítésének szerepe új dimenziót kap. A globalizáció szélesen hömpölygő áramlatában a helyi értékek számon tartása, feltárása és a használók rendelkezésére bocsátása fontos eszköze a nemzeti identitás megőrzésének, a patriotizmus elmélyítésének. A tapasztalatok szerint a lokális információk azok, amelyeknek a szolgáltatásával egy-egy megyei, városi, községi, netán intézményi, egyházi, iskolai könyvtár egyedül, sajátosra kínálhat, és a számítógépes hálózatok jóvoltából az elérhetőség technikai feltételei is adva vannak. Mindez szükségessé teszi, hogy a könyvtári szolgáltatások ezen ágának elméleti és módszertani kérdéseivel behatóan, magas szinten foglalkozzunk. Ezúttal a könyvtárak helyismereti tevékenységével kapcsolatos korábbi cikkeimből, valamint elméleti igényű recenzióimból állítottam össze a válogatást.”

Elméleti, módszertani vonatkozású dolgozatokról van tehát szó, méghozzá – maga a szerző állítja, de a sorozat címe is nyomatékosítja – „felsőfokon”. Tehát tanításról, a helyismereti tevékenység tanításáról beszél a szerző. Persze senki sem csodálkozhat ezen. Bényei Miklós szinte ösdiók óta tanítja a helyismereti munkát. Tanította cikkeivel, frásaival, előadásaival, egyetemi tanóráin és szemináriumain, édes mindannyiunk számára talán elsősorban tankönyveivel (csak a három legfontosabbat sorolva fel: *Helyismereti munka „B” típusú könyvtárakban. Módszertani útmutató*, 1974., *Helyismereti tevékenység a könyvtárakban*, 1994., *Helytörténet, iskola, könyvtár*, 1997.) És ha valakinek van joga tanítani, akár a

legmagasabb szinten is a helyismereti munkát, a helyismereti tevékenységet, akkor az éppen Bényei Miklós. Többen leírták már, hogy a helyismeret területén ő az első számú mester, a szakma – ezidáig – vitathatatlan legnagyobbja. Épp ezért véli úgy e sorok szerzője, hogy az ő könyve, a most pertraktálandó könyv kapcsán érdemes tülemelkedni a közvetlenül adotton, és alapkérdéseket is – legalább – megpendíteni. Hogy a helyismereti tevékenység tanítása, taníthatósága ilyen, talán kiderül majd a következőkből.

A többek szerint egyik legnagyobb múlt századi filozófus, Nicolai Hartmann így ír egyik főművében (*Das Problem des geistigen Seins*, 1933) a módszertanról:

„De miért természetlen egy mindössze módszertani megfontolás? Azért, mert egy szekundér problémát állít előtérbe, mert azzal kezdi, amivel az élő, az igazi kutatás lezárul. Nincs a tárgyismeret elé helyezhető módszertani megismerés, amely éppen a módszert választhatná tárggyul. Olyan felismerés ez, amely manapság paradoxonként hathat. De csak azért, mert még egészen a közeliünkben van az a korszak, amikor a metodologizmus határozta meg a filozófiát is, a pozitív tudományokat is. A 19. század végén úgy tűnt, hogy a filozófia számára nem maradt más, mint a szaktudományok eredményeit leszűretelni. Ez a leszűretelés azt jelentette, hogy a tudomány eszközeit és módszereit tematizálta a filozófia, azt vizsgálta, hogy minek, milyen módszereknek köszönhetően hallatlan fejlődését a szaktudomány. Mélypontja volt ez a filozófiának... Le kell szögezni: a módszert mindenkor a tárgy maga határozza meg egyrészt, másrészt a megismerés aktusszerkezete. Mindkét faktort úgy kell vennünk, amiként adódnak, tetszőleges megválasztásukra nincsen módunk. Valaminek a megismerése nem történhet meg módszertani megfontolások alapján. A megismerésnek mindenkor az adottságok ismerésrelációt nyújtó felületére kell irányulnia, ezt pedig maga a tárgy kínálja, az által meghatározott.”

De talán többet és némileg mást nyújthat számunkra Michael Oakeshott egy klasszikus passzusa (*Rationalism in Politics* című esszéjéből, magyarul a szerző *Politikai racionalizmus* című munkájában, 2001.):

„Minden tudomány, minden művészet, minden gyakorlati tevékenység valamiféle jártasságot követel művelőjétől, vagy fogalmazhatunk akár úgy is, hogy minden emberi tevékenységben jelen van a tudás. Ez a tudás pedig minden esetben kétféle, s mind a kettő mindig benne foglaltatik egy adott tevékenységben. Azt hiszem, nem tévedünk nagyot, ha kétféle tudásnak nevezzük őket, mert (noha valójában nem egymástól különállóan léteznek), vannak bizonyos fontos különbségek köztük. A tudás egyik fajtáját technikai tudásnak vagy a technika ismeretének fogom nevezni. Minden művészetben és tudományban, minden gyakorlati tevékenységben létezik egy technika. Sok tevékenység esetében ez a technikai tudás szabályokban fogalmazódik meg, amelyeket az emberek (talán) tudatosan megtanulnak, emlékezetükbe vésnek és, ahogy mondani szokás, átültetik a gyakorlatba, ám függetlenül attól, hogy pontosan

fogalmazódik-e meg, vagy sem, a technikai tudás fő ismérve az, hogy pontosan megfogalmazható – igaz, lehetséges, hogy ez különleges jártasságot és éleselméjűséget feltételez. Az angliai utakon való gépjárművezetés technikája megtalálható a Highway Code-ban, a főzés technikáját elsajátíthatjuk egy szakácskönyvből... A tudás másik fajtáját gyakorlatinak fogom nevezni, mert csak használatban létezik, nem reflektív és (szemben a technikával) nem fogalmazható meg szabályokban... a módszer, amelynek révén megoszthatóvá válik és közkinccsé tehető, nem a kidolgozott tantétel módszere. És ha ebből a szempontból nézzük, úgy vélem, a félreérthetőség kockázata nélkül rá mint tradicionális tudásra hivatkozhatunk. E tudásfajta is szerepet játszik minden tevékenységben, nélküle nem sajátítható el semmiféle jártasság, nem művelhető semmiféle kézzelfogható tevékenység. A tudásnak ez az egymástól megkülönböztethető, de nem elválasztható két fajtája tehát egyidejűleg van jelen minden konkrét emberi tevékenységben.”

Nos, nem szükséges hosszas magyarázkodásba bocsátkoznunk ezen idézetek után. Bényeire, illetve mostani könyvére fordítva a szót: vajon melyik tudást, melyik ismerettípust „tanítja” nekünk a *Genius loci*? Hogy a fent említett Bényei-könyvekben a szabályokba foglalható. Oakeshott szerint a technikai tudás vitte a prímet, az nyilvánvaló. Ám, akár Hartmannra, akár a brit filozófusra gondolunk, az is nyilvánvaló, hogy a technika és a módszertan minden megbecsülése ellenére mégiscsak fontosabb, sokkal fontosabb tradicionális tudás e tudva azokból a könyvekből (nyilván tudatosan) kimaradt. Vajon a mostani könyvben azt (vagy azt is) kapjuk-e? Kaphatjuk-e egyáltalán? Vagyis – immáron ebben az értelemben – tanítható-e a helyismereti tevékenység?

Mielőtt a választ megkísérelnénk megfogalmazni, tegyünk még egy kicsiny kitérőt!

Bényeinek ebből a könyvből is megtudható, hogy a helyismeret (a helyismereti könyvtári munka) igen sok szempontból hasonlít a mesék ravasz teknőseire vagy sündisznójára, aki(k) a velük versenyt futó nyulaeskának minden fordulópontonál a szemébe vágthatják: én már itt vagyok (és még csak nem is lihegek). Amikor megszületnek az ezt a tevékenységet megkövetelő–meghatározó–előíró jogszabályok, akkor az a tevékenység már réges rég gyakorlat a terepen, a helyismereti gyűjteményekben. Amikor felmerül valamely új technikai lehetőség (számítógép, digitalizáció, virtuális könyvtár stb.), akkor szinte azonnal kiderül, ezt a gyűjtemények munkatársai már réges rég „szimulálták”, a feladat nem új, készen vártak rá, szinte a számukra született meg. Amikor valaki (akár Bényei maga) a technikai tudnivalókat könyvbe, tankönyvbe foglalja, „csak” azt foglalja, foglalhatja szabályokba, ami már megvan, ami már – réges rég – gyakorlat. És ezért is fogadja szakma, a helyismereti munkatársak kicsiny konfraternitása nemcsak gyanakvólag, de egyenesen ellenszenvvel, amikor központi intézmények azzal állnak elő, hogy támogatni, segíteni, szolgálni kívánják a helyismereti munkát, hiszen „mit tudhat ő, mit tudhatnak ők ahhoz?”. Aki évtizedeken át, napról-napra végezte a munkát egy adott helyen, egy adott gyűjteményben, egy adott lokalitás érdekében, vajon mit kaphat attól, azoktól, akik csak elméletileg, csak módszertanilag, csak technikailag „rúghatnak labdába”? Nyilván csak keveset, nyilván csak lényegtelen, nyilván nem azt, amit

Oakeshott a másik féle, a fontosabb, az igazi, a tradicionális tudásnak nevezett. Hatalmas önbizalmat, hatalmas háttérsugárzást, hatalmas presztízst jelenthet mind- ez. De kérdőjelet is felvet, nem is egyet.

Mindenekelőtt magának a tradálásnak a kérdését. Mert hisz a tradicionális (az igazi) tudást is meg kell szerezni valahogy. Persze a mesterek lábainál ülve. Az adott helyismereti gyűjteményben dolgozva nap mint nap. Szembesülve a – mindig új – problémákkal, feladványokkal, nem a bibliográfiakészítés elvi kérdéseivel, hanem ennek a bibliográfiának most megoldandó nehézségével, nem a számítógépes adat- bázis-építés „módszertanával”, hanem az én adatbázisom itt és most felmerülő problémájával, nem a digitalizálásra számot tartó anyagok szelektálásának, kivá- lasztásának princípiumaival, hanem az ebből a konkrét anyagból való válogatásnak a kérdésével kell foglalkozniuk a helyismereti gyűjtemények munkatársainak. Az ilyenféle problémák megoldásához, napi megoldási gyakorlatához kell a tradicio- nális(nak nevezett), de éppen nem ősoleg tudás.

De – a fentihez kapcsolódva, igen súlyos kérdés a magányosságé is. A helyis- mereti munkatárs nemcsak saját könyvtárában magányos (a többiek nem tudják, nem is tudhatják, mit is csinál ő, persze a banalitásokon túlmenően), hanem a helyismereti munkatársak összességén belül is. Hisz épp az adja a konkrét felada- tok konkrétságát, egyediségét és egyszerűségét, hogy csak itt és most merül fel, másnál, máskor egészen másként. A technikai tudást mindannyian ugyanúgy bir- tokolják, de minden igazi probléma épp e technikai tudáson túlmenően merül fel.

Sorolhatnánk még sokáig a kérdőjeleket, ám már csak egyet emelnénk ki a tetszés szerint bővíthető halmazból. A kitekintés kérdőjeleit. Nincs az az egészen speciális, csak itt és most eldöntendő kérdés, amelynek ne lenne, hatalmas hold- udvara. Történettudományi, helytörténet-írásbéli, földrajzi (elsősorban regionális- és térföldrajzi), gyűjteményszervezési, műfajelméleti, szolgáltatástechnikai kér- dések sűrű szövevényei alkotják ezeket a holdudvarokat, és ezek mindegyike rá- adásul nemzetközi vonatkozásoktól „terhes”. És persze itt sem az általánosságokra, a technikai kézikönyvekből, tankönyvekből megtanulható dolgokra gondolunk. (Azokat a jó helyismereti munkatárs már megtanulta.) Hanem a konkrét problé- mák kapcsán felmerülő viszonyhálókra, amelyek hic et nunc „adódnak”.

Nos, segít-e, segíthet-e mindebben, mindehhez Bényei *Genius locija*? Úgy hisszük igen. Aki ugyan csak a tartalomjegyzéket futja át, azt vélheti, ezúttal is egy „technikai” tudnivalókat tartalmazó kézi- vagy tankönyvet tart a kezében. Hisz a címek elsősorban nem arról árulkodnak, amiről maguk az írások. A kötet aligha túlbecsülhető hozama éppen az, hogy a tradicionális tudást igyekszik átadni. Mi- képp teszi ezt?

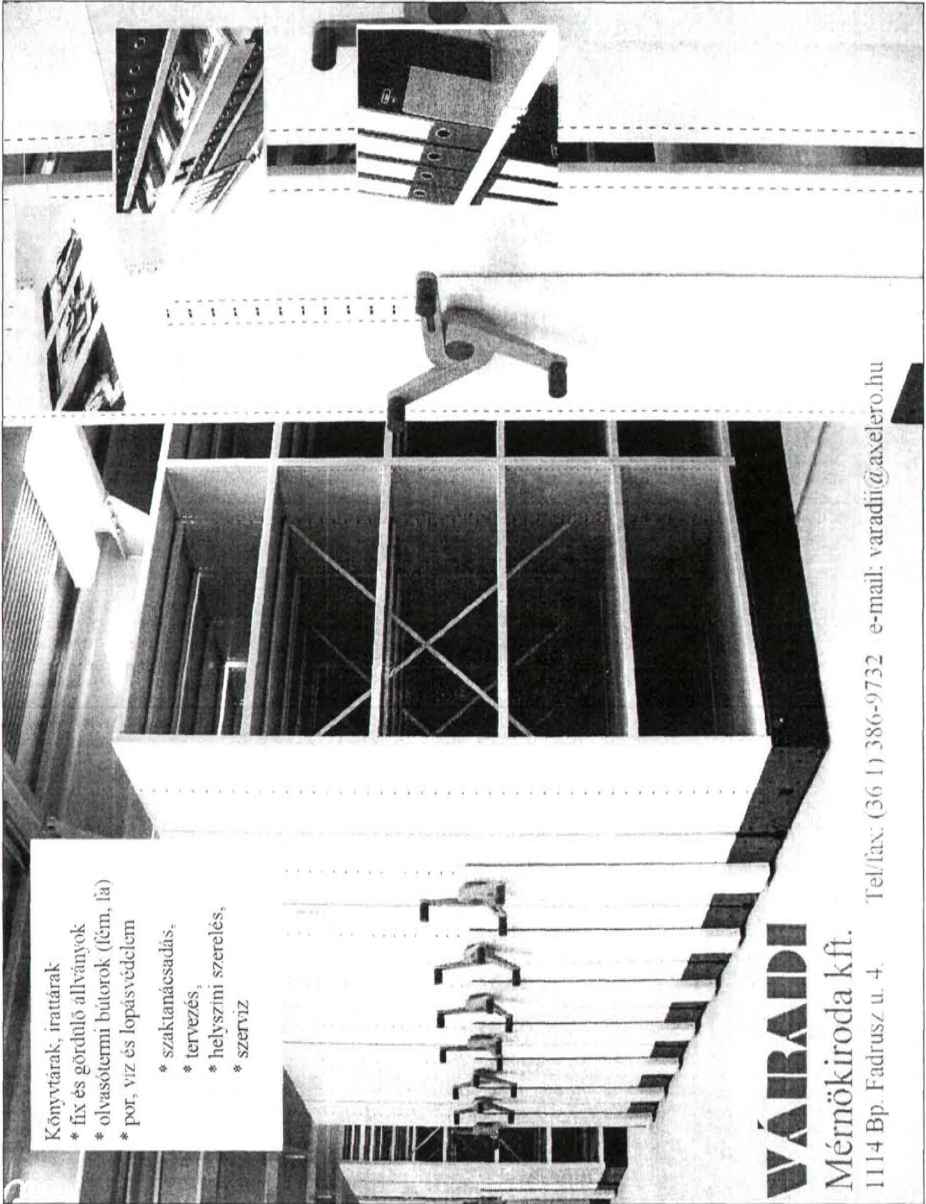
Bényei Miklós számos fogásából, számtalan eszközéből hármat emelnénk ki. Elsőül könyvének azt a vonását, hogy szinte minden cikkében, nem csak a kifejezet- ten történeti jellegűekben (ezek élén *A magyarországi helyismereti tevékenység vázlatos története* című nagytanulmány áll) a történeti megközelítés dominál. És ez nem az a történetiség, amely pusztán az időrend fonalára fűzi csak az eseményeket, hanem amelynek szerves alkotórésze, lényege, hogy a problémák, feladatok gene- zisét ábrázolja. A nem egy tanulmány által feldolgozott irtatlan méretű szakiro- dalom éppen nem azt szolgálja, hogy a szerző lelkiismeretességét, alig felmérhető tájékozottságát és tudását dokumentálja, hanem egyedül és kizárólag azt, hogy a problémák miben- és milyenléte konkrétan váljon láthatóvá, érthetővé. Másik igen

fontos eszköze Bényeinek, hogy kivétel nélkül mindig anyagközelben marad. Kivált konkrét problémák (nemzeti identitás kérdésköre, iskolai könyvtárak helyismereti vonatkozásai, a szépirodalmi munkák helyismereti relevanciája, a kisteleplések vonatkozó kérdései stb.), illetve a konkrét művek (elsősorban bibliográfiák) minuciózus elemzése mutathatja ezt. És – igen jellemző vonása a szerző mélyebb értelemben vett stílusának – sohasem absztrakt, „technikai” szabályokból levont „elvek” alapján tárgyalja a munkákat, hanem az említett itt és most jegyében. Aztán vagy elvonódik valamely általános szabály az analízisekből vagy nem. De az út és mód, ahogy valami megoldódik, valami döntésre megérik, az mindig szembeszökően kiderül. És korántsem csupán arról van szó ezekben a tanulmányokban, hogy mi lett az „eredmény”, hanem a hozzá való eljutásra tétetik a hangsúly. A legszebb példa erre egy ragyogó szakmai „önvallomás”, amely persze – Bényei módján – minden, mégoly jogos líraiságot is nélkülöz: A „*Debrecen helytörténeti irodalma*” című bibliográfia módszertani tanulságaira gondolunk. A harmadik vonás, amire felhívnanék a figyelmet, a fent említett vonatkozási rendszerekkel kapcsolatos. Bényei mindenkor gazdagon beleáramoltatja gondolatmeneteibe a történettudományi, helytörténet-írásbéli problematikát. Külön tanulmány is szentelődött a trendeknek (A helyismereti munka fejlődési trendjei a XXI. század elején), de itt sem elsősorban arról van szó, hogy absztrakt elképzelések nyomvonalán vizsgálódjunk a futurologia mezein. Hanem sokkal inkább arról, miféle hatásmezők metszéspontján állanak az épp felvetődő kérdések, hogy mi minden „veendő figyelembe”, hogy milyen meglévő, milyen most keletkező factum brutumok (a globalizációtól a neopozitívizmussig, a nemzeti identitás kérdéskörétől az iskolai könyvtárak és a Nemzeti alaptanterv sokszorosán összetett viszonyáig stb.) alakítják ezeket a korántsem valamiféle felhőkakukkvarban lebegő helyismereti problémákat.

A tradicionális tudás – mint Oakeshottból kiderült – nem tanítható úgy, mint a technikai. De á la Bényei, á la *Genius loci* taníthatónak látszik. Nyilván csak így tanítható. De így feltétlenül szükség is van tanítására. Persze a könyvből technikai tudást is lehet szerezni. Mégis úgy véljük, ez a munka elsősorban azoknak való, akik ez utóbbi tudást már birtokolják. A könyv nem azért, nemcsak azért *Továbbképzés felsőfokon*, mert előismereteket feltételez forgatójától. Elsősorban azért, mert mást és másként tanít, mint akár Bényei már említett, immáron régóta klasszikus munkái. Nem is azt mondanánk, hogy „felsőfokon”. A könyv inkább a posztgraduális képzés mintaszerű alapkönyve (és területén az egyetlen egy). Azoknak kell (de azoknak aztán igazán) olvasniuk, forgatniuk, tanulniuk, akiknek már „csak” a tradicionális tudása hiányzik vagy kiegészítendő. Vagyis mindannyiunknak, akik helyismerettel foglalkozunk.

Egy remekbe sikerült könyv mindig sokkal többet ad, mint amennyit akár sokadik látásra is kínálni látszik. Bényeit olvasva és újraolvasva e sorok írója egyre sürgetőbben aktuálisnak látja azt, hogy – épp a tradicionális tudás átadása érdekében – olyan szemináriumok sorozata jöjjön létre, amelyek keretei közt a helyismereti gyűjtemények gyakorló mesterei mondanák el – egymásnak – mindazt, ami a nagy kézikönyvekből hiányzik. Páratlan eszmecserek hatalmas hozadékú műhelyei jöhetnek létre. Az indítást mindenesetre Bényei könyve adhatja ehhez. (VK)

(Bényei Miklós: *Genius loci – A helyismereti tevékenységről*. Bp., 2004. Könyvtári Intézet, 182 p. /*Továbbképzés felsőfokon*/)

-
- Könyvtárak, traktárok
* fix és gördülő állványok
* olvasótermi bútorok (tém, ía)
* por, víz és lopásvédelem
* szakmátácsadás,
* tervezés,
* helyszíni szerelés,
* szervíz

VÁRADI

Mérmőiroda kft.

1114 Bp. Fadrusz u. 4.

Tel/fax: (36 1) 386-9732 e-mail: varadi@axelero.hu

350

3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K

2 000000 003313
3K 2005/2

350.00 Ft